

DEDIŠČINE TRIGLAVSKEGA NARODNEGA PARKA V MUZEJIH IN MUZEJSKIH ZBIRKAH

JOŽE HUDALES

V okviru raziskovalnega projekta Triglavski narodni park (TNP). Dediščine, akterji – strategije, vprašanja in rešitve je avtor opravil raziskavo o tem, kako se dediščina parka kaže, ustvarja in predstavlja različnim deležnikom TNP oziroma kako jo ti sprejemajo v specifični govorici muzejev in muzejskih zbirk, ki delujejo v TNP in na njegovem obrobju. V članku podrobneje analizira nekatere najznačilnejše inlali najzanimivejše interpretacije dediščine v publikacijah, na spletnih straneh in v nekaterih muzejih in muzejskih zbirkah v parku.

Ključne besede: dediščina, narodni park, muzej, zbirka, prezentacija, pripoved

The author conducted a study within the framework of the Triglav National Park (TNP): Heritages, Acteurs – Strategies, Questions, and Solutions project on how the park's heritage manifests itself, how it is constructed and displayed to various stakeholders of the TNP, and how they perceive it through the specific language of museums and museum collections, operating within the framework of the TNP or on its margins. In this paper, detailed analysis is devoted to some of the most typical and/or most interesting interpretations of heritage in publications, on websites and in some of the museums or museum collections within the Park. Keywords: heritage, national park, museum, collection, presentation, narrative

V okviru projekta *Triglavski narodni park. Dediščine, akterji – strategije, vprašanja in rešitve* sem raziskoval, kako se kulturna dediščina parka kaže, ustvarja in predstavlja različnim deležnikom TNP oziroma kako jo ti sprejemajo v specifični govorici muzejev in muzejskih zbirk, ki delujejo v TNP in na njegovem obrobju. Pri tem sem v raziskavo vključil tudi splošno pripoved o kulturni dediščini v parku, v nekaterih večjih muzejih in v muzejih in zbirkah v samem parku – zlasti v Planinskem muzeju v Mojstrani, Pocarjevi domačiji v Zgornji Radovni, Informacijskem središču TNP Dom Trenta, v depandansah dveh muzejev, ki delujeta v TNP ali njegovi bližini, tj. v Oplenovi hiši v Studorju in Planšarskem muzeju v Stari Fužini, ki sodita v Gorenjski muzej Kranj, ter še v nekaterih muzejih, ki delujejo v neposredni bližini parka in vsaj z nekaterimi svojimi dejavnostmi posegajo v tematiko dediščine TNP (npr. Gornjesavski muzej na Jesenicah). Pri tem sem skušal problematiko dediščine, kakršno nam predstavlja Triglavski narodni park, vsaj deloma obdelati v njeni historični razsežnosti, ki v nekaterih segmentih sega tudi desetletja ali celo stoletje in več v preteklost. Glede na tako široka izhodišča se je že na tej stopnji dela za analizo zbralo toliko gradiva, da je zaenkrat soški del TNP ostal povsem ob robu raziskave.¹ Prav tako v tem prispevku lahko le nakažem nekatera vprašanja, povezana z ustvarjanjem in le deloma tudi z recepcijo dediščine, ki jo obiskovalcem ponujajo različni deležniki TNP, in to na različne načine in v mnogovrstnih oblikah.

¹ Temu so se obsežneje posvetili nekateri drugi sodelavci pri projektu.

KAJ JE DEDIŠČINA TRIGLAVSKEGA NARODNEGA PARKA

Že ob prvih analizah obsežnega gradiva o dediščini v Triglavskem narodnem parku, ki je dosegljivo na spletu v številnih različicah, v mnogih publikacijah o muzejih in muzejskih zbirkah na tem območju in nazadnje v informacijah, ki sem jih zbral ob ogledu omenjenih muzejskih predstavitev, ob njihovi evalvaciji in ob pogovorih z nekaterimi kustosi, se je nakazovala glavna ugotovitev raziskave: še vedno je v diskurzih o dediščini največ² predvsem strokovnjaške obravnave dediščin v TNP, kakor poimenujem načine predstavitev, za katere sta značilna večinoma golo in sterilno naštevanje dediščine in mnogo preveč strokoven žargon njenega opisovanja.

Takšne primere lahko najdemo v zadnjih dveh desetletjih tako pri obsežnih prikazih dediščine parka, ki so jih spisali zelo dobri poznavalci dediščine TNP, kot tudi pri kratkih in najnovejših zloženkah, ki jih obiskovalcem parka v različnih jezikih zastopj ponujajo kot nekakšen prvi vodnik po parku in kot propagandno gradivo, ki naj obiskovalce spodbudi, da bi se podrobneje seznanili z znamenitostmi parka in se pripravili za obisk oziroma ogled.

Tudi tako dober poznavalec dediščine parka, kot je Janez Bizjak, v eni svojih zadnjih predstavitev dediščine (Bizjak 2013) parka zgolj našteva dediščinske komplekse. Navaja jih skopo in na kratko. Pri orisu kulturne dediščine v TNP so zanj najpomembnejša naslednja dejstva: meja dveh stavbnih kultur, kultura kamna na južni in kultura lesa na severni strani, 300 enot nepremične kulturne dediščine, značilna dolinska naselja in zaselki s poudarjenimi razlikami med bohinjsko, tolminsko, bovško-trentarsko in gornjesavsko hišo, pastirska naselja s značilnostmi, po katerih se razlikujejo bohinjka, tolminska in kobariška tovrstna naselja, planine in ovčje planine nad Zgornjim Posočjem in nazadnje še nekaj izjemnih objektov, med katerimi so:

- obnovljena Pocarjeva domačija v Zgornji Radovni,
- slikovita cerkev sv. Janeza in sv. Duha ob Bohinjskem jezeru,
- spominska cerkvica na Javorci,
- Ruska kapela pod Vršičem,
- trdnjavi Kluže in Predel, Aljažev stolp na vrhu Triglava in številni drugi pomniki preteklosti,
- sledovi kamenodobnih obiskovalcev v visokogorju, ostaline prazgodovinskih, antičnih ter srednjeveških pastirjev in rudarjev (Bizjak 2013).

Naravne znamenitosti in naravna dediščina parka so za večino piscev o znamenitostih TNP na prvem mestu, kakor je to tudi pri vseh uradnih predstavitvah parka, kar je seveda razumljivo glede na tradicijo parka in konstrukcije njegove dediščine od konca 18. stoletja (prim. Fikfak in Bajuk 2015). Zato je vrsta naravnih znamenitosti parka precej daljša, a

² Izjema so nekatere zasebne muzejske zbirke, kjer je zgodbo mogoče izluščiti le iz fizične podobe zbirk, tj. posamičnih razstavljenih predmetov, in iz pripovedi lastnikov in zbiralcev; te nimajo povsem ustaljene oblike in so odvisne od občinstva, trenutnega navdiha pripovedovalcev itn.



Oplenova hiša s črno kuhinjo. Foto: Drago Holynski.

enako skopa in celo suhoparna. Podobno kakor pri kulturni dediščini so tudi v tem primeru našete najpomembnejše znamenitosti parka, ki so v 18. in 19. stoletju budile navdušenje in bile snov številnih navdušenih zapisov, zdaj pa so večinoma le enciklopedično našete. Med številnimi navedimo le nekaj tistih, ki v večini obiskovalcev TNP (in tem so pravzaprav predvsem ali izključno namenjeni tovrstni zapisi!) zbudijo vsaj malo odmeva in so deležni kakšnega odziva v smislu, da si je pa to vendar »nujno treba ogledati«.

Triglavski narodni park torej Bizjak opiše kot »raj planinskega cvetja s številnimi endemičnimi vrstami: triglavskim dimkom (*Crepis terglouensis*), julijskim makom (*Papaver julicum*), ozkolistno preobjedo (*Aconitum angustifolium*), Zoisovo zvončico (*Campanula zoysii*)«, «z ostanki pragozdov in »*neprehodno poplavo rušja nad zgornjo gozdno mejo, z domnevno najstarejšim macesnom v Sloveniji, starim 1050 let; z barji na Pokljuki, ki so najjužneje ležeča visoka barja v Evropi*«, tu so »*številna mokrišča v sredogorju in visokogorju (lepoči, lopusnice, močila, kali)*«, »tipične visokogorske kraške pojave: škraplje, žlebiči, kotličiči, mize, konte, vrtače, brezna in kraška polja«, medtem ko je v kraškem podzemlju doslej »*odkritih 600 podzemnih jam in brezen*« in posebna znamenitost in zanimivost: »Triglavska severna stena je druga najvišja stena v Vzhodnih Alpah, in predstavlja simbolno zgodovino slovenskega alpinizma.« V TNP so tudi »*številna naravna okna, med največjimi* »Veliko okno v Prisanku, Okno v Zadnjem Prisanku, Hornovo okno v Jalovcu«; tu so »okameneli amoniti v Dolini Triglavskih jezer in okamenela riba birgeria, dolga 84 cm, najdena visoko nad dolino Vrat«. Znamenitost je »*skalni obraz Ajdovske deklince v severni steni Prisanka*«, pa »*ledeniška jezera: Bohinjsko jezero (največje stalno jezero v Sloveniji), skupine visokogorskih jezer (Triglavska, Kriška, Krnska jezera)*« ter »*ledeniške doline, ledeniške čelne morene in balvani, številni skalni osamelci*«. Tu najdemo »*zeleni sneg, prvotno ime za zadnje ostanke nekdanj mogočnega triglavskega ledenika*«, prav tako tu teče »*evropska razvodnica med Jadranskim in Črnim morjem, znamenita je smaragdna reka Soča, za mnoge najlepša reka v Alpah*«, v njej pa je za jadransko porečje »*endemična soška postrv*«. Tu so številni »*slapovi in kraški izviri: Savica, Peričnik, Spodnji in Zgornji Martuljkov slap, Šum v Vintgarju, slap na Ribnici, Nadiža v dolini Tamar, izvir Soče, slapovi v dolini Koritnice, slapovi pod Planino Zapotok in številni manjši slapovi na pritokih Soče ter Tolminke*«, pa »*rečne soteske in korita: soteska Vintgar na reki Radovni, Poključska soteska, korita na rekah Mostnici, Ribnici, Mlinarici, Soči, Koritnici, Vrsnici, Tolminki, Zadlaščici*.«

Za Triglavski narodni park so pomembni različni habitati gorskih živalskih vrst: gamsa (*Rupicapra rupicapra*), kozoroga (*Capra ibex*), planinskega orla (*Aquila chrysaetos*), ruševca (*Tetrao tetrix*), belke (*Lagopus mutus*), občasno beloglavega jastreba (*Gyps fulvus*), endemičnega metulja triglavskega rjavčka (*Erebia pluto*), v obsežnih gozdovih pa je habitat divje mačke (*Felis sylvestris*), občasno rjavega medveda (*Ursus arctos*), velikega petelina (*Tetrao urogallus*), gozdnega jereba (*Tetrastes bonasia*), koconogega čuka (*Aegolius funereus*), črne žolne (*Dryocopus martius*), triprstega detla (*Picoides tridactylus*) idr. (Bizjak 2013).

Tudi novejši vodnik po Triglavskem narodnem parku (Lukan Klavžar 2011) navaja osem osnovnih tipov objektov kulturne dediščine, ki skupaj štejejo več kot 400 objektov.

SLOV GER ENG

DOMOV • PRIREJAMO • OBVEŠČAMO

SPozNAVATI DOŽIVLJATI RAZUMETI

Triglavski narodni park • Ljubljanska cesta 27 • 4250 BLEJ • SLOVENIJA
tel. +386 4 578 02 00 • faks: +386 4 578 02 01
triglavski-narodni-park@tina.gov.si

Triglavski narodni park (TNP)

Triglavski narodni park (TNP) je edini narodni park v Sloveniji. Ime je dobil po Triglavu, ki se v osrčju parka dviguje najvišje (2864 m) in je hkrati tudi najvišji slovenski vrh. Ime Triglav ni povsem

KOLENDAR dogodkov

03.12. Miklavševa delavnica v Centru TNP Bohinj
Brezplačna delavnica za odrasle pomočnike Miklavša in parkeljna „Kdo potrebuje palico, Miklavč ali parkelj?“

Kdo ve, kako je danes, ampak včasih je prišam očkovi dobron.

07.12. Otroška predstava »Bear Hunt« Vabljeni na otroško predstavo »Bear Hunt« v Izvedbi učencev 3. razreda Waldorfske šole v Radovljici v ponedeljek, 7. decembra 2015, ob 18. uri, v Infocenter Triglavsko roža Blej, več

Uradna spletna stran Triglavskega narodnega parka (Triglavski narodni park b. n. l.).

Med njimi se zdijo etnološko najzanimivejša »*profana stavbna dediščina (domačije, prestaje, kmetijska gospodarska poslopja, žage, kovačije, mlini, mostovi, graščine, trdnjave, vile hoteli, župnišča)*«, poleg te pa vodnik našteva še arheološko, memorialno, naselbinsko in sakralno stavbno dediščino. V kulturno krajino uvršča območje okrog cerkve sv. Janeza, planine in park kot celoto, v zgodovinsko krajino pa predvsem prizorišča iz prve svetovne vojne. V osrednjem delu vodnika so nekatere najpomembnejše dediščinske točke opisane, a celo najpomembnejši takšen objekt – Pocarjeva domačija, za katere vzorno prenovno in namembnost je TNP leta 2006 prejel nagrado Europa Nostra,³ je predstavljena le z nekaj skopimi dejstvi:

Pocarjeva domačija [je] izjemen primer alpske arhitekture, ki je ena najstarejših in redkih še ohranjenih starih kmečkih domačij in zato ima status kulturnega spomenika državnega pomena. Ohranjena je celota domačije z gospodarskim poslopjem, svinjakom in stegnjenim kozolcem. Natančna starost celote ni znana /.../, a se domačija omenja že leta 1609. (Lukan Klavžar 2011)

³ Nagrada je od leta 2002, ko jo je zasnovala Evropska komisija, ena med najvišjimi evropskimi nagradami za ohranjanje, varovanje ter raziskovanje in izobraževanje s področja kulturne dediščine. Od tedaj z nagrado, medaljo ali diplomom Europa Nostra nagradijo do 30 različnih projektov z področja kulturne dediščine. Leta 2006, ko je bila Pocarjeva domačija nagrajena z diplomom Europa Nostra, so bili z nagrado za varovanje kulturne dediščine nagrajeni trije projekti, z medaljo devet projektov, diplomom Europa Nostra pa je poleg prejelo Pocarjeve domačije še deset projektov (Europa Nostra Award 2006).

Opis pritlične, zidane bivalne hiše z letnico 1775 na stropnem tramu je opravljen v treh vrsticah, sledijo še podatki o 1400 ohranjenih predmetih in avtorskih prizadevanjih Vladimirja Knifca za njeno prenovo, prav tako v treh vrsticah, in podatek, da »pročelje krasita freski Križanega z Marijama in Višarske Marije, ki je kot nekak kažipot naslikan na hišah ob romarski poti proti Višarjam« (Lukan Klavžar 2011: 53–54). A žal se prav na mestu, ko bi podatki postali zares zanimivi in povednejši, opis konča.

Najpomembnejši muzejski projekt v TNP pa je v vodniku predstavljen še skromneje:

V Mojstrani, pred vhodom v Triglavski narodni park, je leta 2010 odprl vrata nov Slovenski planinski muzej, ki je vsebinsko nadomestil in nadgradil nekdanjo stavbo s Triglavsko muzejsko zbirko. (Lukan Klavžar 2011: 53–54)

Prepričan sem, da navedena opisa prav nobenega obiskovalca posebej ne nagovorita ali spodbudita k obisku tega, v slovenskem muzejskem okolju res privlačnega muzeja, in tudi ne za obisk Pocarjeve domačije. Zato je utemeljeno resno vprašanje, v čem in na kakšen način omenjeni vodniki zares nagovorijo obiskovalce TNP: ali jih zares spodbujajo k obisku, saj so v mnogočem le seznam lokacij, ki jih priporočajo dediščinski strokovnjaki drugim strokovnjakom. Oboji pa pomen omenjenih lokacij tako ali tako že poznajo in znajo (ne)atraktivnost in pomen ponujenih lokacij razbrati tudi iz tako skopih podatkov, kot jih ponujajo. Za vse druge obiskovalce pa bi bilo primerno, da bi vpliv in pomen takih podatkov na njihovo sprejemanje raziskali z nekaj ovrednotenji informacijskih (ali muzejskih) točk v TNP. Vsekakor pa bi bilo mnogo bolje, če bi si že zdaj prizadevali pripoved o znamenitostih TNP – kulturnih in naravnih – zapisati v manj suhoparnem slogu in v obiskovalcem prijaznejši obliki.

Tudi današnja uradna spletna stran TNP (Triglavski narodni park b. n. l.) je podobno skopa in očitno izvira iz podobnih besedilnih podlag (pri tem pa se včasih nekateri podatki tudi ne skladajo), le še bolj skopo, včasih celo leksikografsko. Kulturna dediščina in kulturna krajina sta v primerjavi z naravno dediščino predstavljeni kot drugotni, a vseeno pomembni nalogi parka, ker to območje »povezuje[ta] z veliko družino alpskih narodov,« predstavljeni pa sta le z nekaj skromnimi podatki:

Kulturna dediščina TNP je zelo zanimiva, pestra in pisana, kajti kakor se na njegovem prostoru srečujejo različni podnebni vplivi, se prav tako srečujejo tudi različne kulture. Vsaka je pustila oz. pušča opazen pečat, vrednotenje in ohranjanje take dediščine pa je izjemno zahtevna, vendar tudi zanimiva naloga. V seznam registra nepremične kulturne dediščine na Ministrstvu za kulturo RS je za območje TNP vpisanih



Pocarjeva domačija.



Slovenski planinski muzej. Foto: Silvo Kokalj.

300 enot.⁴ Število se spreminja, saj je vrsta enot v postopku vpisa. Po tipu dediščine prevladuje profana stavbna dediščina (približno tretjina vseh), sledi memorialna dediščina (skoraj četrtnina), nato naselbinska (približno 17 %) in sakralna stavbna dediščina (dobrih 14 %) ter arheološka dediščina (skoraj 7 %). Varstvo nepremične kulturne dediščine obsega arheološka najdišča, naselbinska območja, oblikovano naravo in kulturno krajino, pa tudi stavbe, ali samo njihove dele ali kar skupine stavb umetnostne, zgodovinske ali tehnične pričevalnosti. Med kulturno dediščino se uvrščajo tudi stavbe, ki so v zvezi s pomembnimi osebami in dogodki naše politične, gospodarske in kulturne zgodovine. Našteto pa še ne pokriva vseh vsebin kulturne dediščine.

Etnološka kulturna dediščina je podobno kot vsa druga le našeta, čeprav je poudarjeno, da je upravljavec narodnega parka sodeloval pri obnovi večine etnoloških spomenikov, navaja pa naslednje:

Med etnološko kulturno dediščino TNP se uvrščajo predvsem posamezne domačije (npr. številne v Lepeni, Trenti in Soči, pa v Logu pod Mangartom in posamične še v precej drugih naseljih). Obsežen del etnološke dediščine so planine oz. planšarska naselja. Na širšem območju Bohinja, v povirju Soče in Koritnice ter v porečju Tolminke in Zadlaščice najdemo več kot 40 vpisanih planin. Naslednja pomembna skupina etnološke kulturne dediščine so posamezna vaška jedra, ki so v registru uvrščena med t. i. naselbinsko dediščino (vasi Gorjuše, Krnica, Stara Fužina, Studor v Bohinju, Strmec na Predelu, Tolminske Ravne, zaselka Pri cerkvi v Trenti in Laz v Zadlazu). Kulturni spomeniki so nekatere prestaje, kašče, kajže, hlevi, pa tudi kovačije in žage, ki so razpršene po zavarovanem območju. Izjemen etnološki spomenik je gotovo znana skupina kozolcev pod vasjo Studor v Bohinju. Z namenom ohranjanja etnološke dediščine TNP organizira etnološke delavnice za otroke, mladino in odrasle. Tako prispeva k ohranjanju značilnih dejavnosti oz. znanja in veščin (npr. orodjarstvo, pletarstvo, kovaštvo) ter avtentične podobe značilnih izdelkov oz. uporabnih predmetov (stoli za molžo, korita, metle, lesene žlice in zajemalke, igrače idr.). (<http://www.tnp.si/spoznavati/C14/>)

⁴ Omenjeni vodnik po TNP (Lukan Klavžar 2011: 11–12) omenja 400 objektov; ena enota kulturne dediščine seveda lahko šteje več kot en objekt, vendar sta podatka zelo različna. Tudi opozorilo, da se število enot »spreminja«, kaže na precejšno nenatančnost.

Podobno velja za predstavitev tistih Informacijskih središč TNP, ki hkrati delujejo tudi kot muzeji oziroma imajo poudarjene tudi muzejske vsebine, ko predstavljajo muzejske zbirke. To velja zlasti za Dom Trenta in Pocarjevo domačijo v Zgornji Radovni; slednja se na spletni pojavi podobno kot v že navedenih virih:

Muzejsko urejena hiša, ki velja za eno najstarejših domačij v Triglavskem narodnem parku, s svojim videzom, bogato zbirko razstavljenih predmetov in zgodbo kustosa o Pocarjih obiskovalcu pričara sliko življenja v krajih pod Triglavom od daljnih stoletij do danes. (<http://www.tnp.si/doziviljati/C42/>)

Sicer pa v domačiji deluje tudi informacijska točka, razstavni in prireditveni prostor z multivizijsko predstavitevijo TNP, razstavo o živi in neživi naravi, kulturni krajini in vlogi človeka v tem okolju in za druge občasne priložnostne razstave ter različne posebne programe. Osrednja muzejska točka je »Trentarski muzej s predstavitevijo etnološke dediščine ter kulturnega in zgodovinskega izročila Trente,« o katerem pa na spletni strani TNP spet ne izvemo ničesar. Na spletni strani si je sicer mogoče ogledati tudi publikacije TNP, kjer je tudi zbiranka *Dom Trenta. Informacijsko središče, trentarski muzej* (Smolej 2006); v tej je Trentarski muzej predstavljen z dvema slikama in enim stavkom, v katerem izvemo, da je muzej na podstrešju Doma Trenta, kjer je »predstavitev etnološke dediščine, kulturnega in zgodovinskega izročila Trente in rekonstrukcija trentarske hiše (bivanjska kultura) in ovčje planine« (ibid.).

Vsi drugi muzeji ali muzejske zbirke v parku pa sodijo k različnim muzejskim ustanovam, ki delujejo zunaj parka, v parku pa imajo posamične oddelke. Na spletnih straneh TNP so predstavljeni še bolj skopo: h Gornjesavskemu muzeju Jesenice sodita Slovenski planinski muzej (<http://www.planinskimuzej.si>) in Liznjekova domačija v Kranjski Gori, Gorenjski muzej v Kranju skrbi za Oplenovo hišo v Studorju, v katerem je v značilni bohinjski domačiji predstavljena bivalna kultura Bohinjcev z začetka 20. stoletja (<http://www.gorenjski-muzej.si/>), in za Planšarski muzej v Stari Fužini, ki predstavi življenje planšarjev in sirarjev na bohinjskih planinah (http://www.gorenjski-muzej.si/?page_id=61). Na soški strani TNP sta v neposredni bližini meje parka še znameniti Kobariški muzej, ki obiskovalcem odlično predstavlja zgodovino Kobarida in predvsem dogajanja na soški fronti med majem 1915 in novembrom 1917 (www.kobariski-muzej.si), in Tolminski muzej z arheološko, etnološko, zgodovinsko in umetnostnozgodovinsko zbirko Zgornjega Posočja (www.tol-muzej.si). Na spletnih straneh vseh omenjenih ustanov pa se je o bogati dediščini teh muzejskih zbirk v parku mogoče poučiti precej obširneje.

Takoj za pregledom muzejev v TNP sledi poglavje »Naselja in ljudje v parku«, vendar tudi tu o ljudeh v TNP ne izvemo skoraj nič; vestno pa so naštetja vsa naselja in število prebivalcev: »Meja TNP je zaobjela 2352 prebivalcev v 25 naseljih.« Na koncu še prav na kratko o njihovem življenju: »Osrednje dejavnosti tukajšnjega prebivalstva so kmetijstvo,



Dom Trenta. Foto: Aleš Zdešar, 2011.

turizem, lesnopredelovalna industrija, v omejenem obsegu tudi železarstvo in druge dejavnosti« (Triglavski narodni park b. n. l.).

Kakorkoli, vsi, celo najboljši primeri muzejskih predstavitev ali predstavitev objektov kulturne dediščine v TNP, so predstavljeni tako, da v potencialnih obiskovalcih zagotovo ne zbudajo nikakršnega navdušenja ali drugih občutij, ki so med glavnimi elementi doživljanja in konstrukcije dediščine. Ljudje, ki jih omenjena dediščina »del« in ki so to dediščino »delali«, pa so jo odnesli najslabše, saj niso niti omenjeni. Pri poglavju »Kmetijstvo« je sicer stavek »Prav človeku, ki je na tem prostoru tisočletja gospodaril, gre zahvala, da imamo danes bogastvo, za katerega moramo skrbeti in ga ohranjati tudi za prihodnje rodove.« Vendar, govori se le o dejavnosti, ki jo morajo omenjeni prebivalci predvsem ali pretežno opravljati: »Smiseln način ohranjanja kulturne krajine na območju TNP je zagotovo kmetijstvo. Poleg gospodarske in naravovarstvene funkcije ima pomembno vlogo tudi s socialnega in poselitvenega vidika.« Pri poslanstvu TNP v povezavi s kmetijstvom in z razvojem podeželja so poudarki naslednji:

- dejavno sodelovanje pri razvojnih prizadevanjih regij oziroma lokalnih skupnosti, ki so praviloma povezane z naravo in človekovo dejavnostjo v naravnem okolju;
- tesno sodelovanje z domačim prebivalstvom kot nosilcem dejavnosti v prostoru;
- podpora kmetovanju, ki je prvi pogoj za ohranjanje kulturne krajine;
- uvajanje dimenzij trajnostnega razvoja pri izvajanju naravovarstvenih ukrepov;
- ozaveščanje, informiranje in izobraževanje širše javnosti o pomenu kmetovanja za varovanje narave in ohranjanje kulturne krajine;
- vključevanje potencialov naravne in kulturne dediščine območja TNP v uravnotežen razvoj širšega območja Julijskih Alp (<http://www.tnp.si/spoznavati/C18/>).

Tudi v tem poglavju o ljudeh v parku, njihovi kulturi, ki jo razglašajo za pomembno sestavino TNP, pa o načinu življenja spet ne izvemo ničesar. Po naštetih ciljnih poslanstva TNP nas spletne povezave privedejo do ekološkega kmetovanja in lokalno značilnih izdelkov,

pri čemer so naštetih le trije siri (tolminc, bovški sir in mohant), nazadnje pa še k avtohtonim živalskim pasmam (drežniško koza, bovška ovca in slovenska cika), ki so kot zastopnice »avtohtonega življa TNP« deležne precej obširnejšega opisa (<http://www.tnp.si/spoznavati/C21/>) kakor prej omenjenih 2352 prebivalcev, ki so »preživelci« v TNP. Samo za primerjavo:

Drežniška koza

Drežniška koza je edina slovenska avtohtona pasma koz. Izvira s severozahodnega območja Slovenije, z Drežniškega in Bovškega. Zaradi majhne populacije in vpliva drugih pasem spada med ogrožene pasme. Je kombinirana pasma koz, ki jo odlikujeta izredna odpornost in prilagojenost ekstenzivnim načinom reje. Ima odlično izražene telesne lastnosti, ki so pomembne in potrebne za rejo na gorskih območjih. Po namenu reje razlikujemo mlečni in mesni tip drežniške koze.

Bovška ovca

Nastala je v Zgornjesoški dolini. Je slovenska avtohtona pasma, ki ostaja pasemsko povezana z izvornim območjem, vendar se je zaradi svoje izjemne prilagodljivosti razširila tudi na druga območja Slovenije. Je pasma z utrjenim genskim zapisom, ki dokazuje, da je bovška ovca stara in preiščeno odbirana iz roda v rod modrih pastirjev. Pasma je vse do danes sledila svojemu osnovnemu rejskemu cilju: prilagodljivost težavnim in skromnim rejskim razmeram, sposobnost paše na hribovskih in gorskih pašnikih, miren temperament, dolgoživost in odpornost.

Cika

Slovenska cika ali cikasto govedo je nastalo iz avtohtonega enobarvnega svetlo rdečkastega goveda. V drugi polovici 19. stoletja je bilo oplemenjeno s pincgavsko pasmo.

V Zgornjem Posočju jo imenujemo tudi tolminska cika. Živali cikaste pasme so rdeče barve z značilno belo liso. Zaradi prilagodljivosti, manjše velikosti in nizke teže je primerna za rejo na hribovskih in gorskih območjih, kjer so slabše možnosti za pašo in pridelavo osnovne krme.

Na podoben odnos do dediščine na varovanih območjih opozarjajo tudi drugi raziskovalci kulturne dediščine in dobri poznavalci in ocenjevalci dediščinskih praks:

Velik problem zavarovanih območij je še vedno bolj ali manj odtujen odnos državnih varstvenih institucij (spomeniško varstvo, muzeji) od vsakdanjega življenja v zavarovanih območjih. Vse premalo je stalnega

delovanja vrhunskih strokovnjakov med lokalnim prebivalstvom v oblikah stalnega izobraževanja in prepotrebnega mentorstva. Zato se vse prevečkrat rojevajo zgolj ljubiteljske interpretacije tradicionalnih oblik kulture, kar vodi v ceneni folklorizem in populizem. (Hazler 2011: 48)

Sam bi to stališče zaokrožil s spoznanjem, da ne gre samo za odtujen odnos in »pre-malo delovanja«, temveč da velikokrat manjka osnovnega razumevanja koncepta kulturne dediščine in njenih sodobnih (re)prezentacij.

Ta bolj ali manj odtujen odnos dediščinskih strokovnjakov v TNP od vsakdanjega življenja okolja, v katerem živi kulturna dediščina, predvsem pa odnos do drugih nosilcev dediščine, je zato glavni problem varovanja, ohranjanja in posredovanja kulturne dediščine v TNP, v veliki meri, kot meni Hazler, tudi na drugih varovanih območjih v Sloveniji. Zato je pogosto tudi »njihova razglašena in zavarovana« dediščina odtujena in tudi dejansko razglašena: ne govori in ne uči, ne navdihuje, ne spodbuja k razmisleku ali vabi k obisku. Na eni strani je vse premalo vrhunskih strokovnjakov, ki bi stalno delovali med lokalnim prebivalstvom z izobraževanjem in prepotrebni mentorstvom, po drugi strani pa ti eksperti premalo prisluhnejo (še vedno živi) dediščini, kakor jo poznajo in priznavajo prebivalci zavarovanih območij. Odtujeni pogled na dediščino je postal blagovna znamka, značilen je tudi za njihove opise dediščine, ki so posredovani v strogem znanstveno-strokovnem žargonu in ki celo strokovnjakom povedo razmeroma malo.

Ključni nosilec uspešnega delovanja zavarovanih območij je zagotovo lokalno prebivalstvo, ki mu je treba omogočiti sodelovanje v načrtovanju programskih vsebin vendar pod pogojem, da se zagotovi kakovost na podlagi izkušenj iz analiz dobrih praks. Prav posebno vlogo pa ima lokalno prebivalstvo prav na področju dediščine znanj in veščin, torej na ohranjanju starih obrti, ki so posledično tudi temelj kakovostne obnove kulturnih spomenikov in ne nazadnje tudi varstva narave (npr. izdelava lesenih opletov ob tekočih vodah). (Hazler 2011: 48)

Samo za primerjavo navedimo, da je bila ne tako daleč v preteklosti kulturna dediščina parka veliko bolje predstavljena in promovirana: dober primer je leta 1985 izdan *Vodnik po Triglavskem narodnem parku* (Fabjan 1985), v katerem so številni avtorji berljivo, bralcem in obiskovalcem parka razumljivo in všečno približali dediščino v TNP in park sam. V mnogočem gre predvsem za več »antropologije dediščine«, tj. za njeno humanizicijo in pozornost do vseh udeležencev v TNP. Na konkretni ravni pa je v tem vodniku manj naštevanja dediščinskih točk in ne gre le za sezname naravne in kulturne dediščine in njihove (kratke ali krajše) opise, temveč za precej bolj poudarjeno pozornost do ljudi v TNP – do njegovih obiskovalcev in seveda tudi prebivalcev, tistih, ki so dediščino ustvarjali, uporabljali, odkrivali, jo čutili in doživljali.

V tem vodniku je Janez Bizjak predstavil »planinstvo in njegovo kulturno dediščino,« med njimi pastirje, lovce, nabiralce rud in zdravilnih zelišč, »ki so začeli ubirati pota v triglavsko visokogorje zaradi življenjskih potreb« (Bizjak 1985: 131), številne domače in manj domače prvoprstopnike na Triglav, znamenite bohinjske gorske vodnike, ki so bili »nesporno prvi plačani vodniki Julijskih Alpab« (ibid.), in seveda še mnogo več. V osrednjem delu vodnika pa je cela vrsta etnologov živahno opisala »ljudsko arhitekturno izročilo« (Cevc 1985), »etnologijo planinskega pašništva« in sirarstva na ovčjih planinah (Križnar 1985a), Naško Križnar (1985b), Inga Miklavčič-Brezigar (1985) in Anka Novak (1985) so predstavili še planine v porečju gornje Soče, na Tolminskem in na »gorenjski strani TNP«. Ne manjka opisov, kako »daleč naokoli zadiši po senu«, ko pastirji odidejo na višje planine, na ‚rotih‘ pa začnejo z delom senoseki in grabljice (Cevc 1985: 141), ali kako so s planine Krstenica vozili sir: »Dvajset kilogramov težke sani so si naložili na pleča in jih nosili v planino, nazaj pa so se vračali s težkimi tovari sira« (Novak 1985: 151). V natančnem opisu delovnega dne spravnika (mlekarja) pa obiskovalec skoraj »sodoživi« sirarjenje na ovčji planini v porečju zgornje Soče:

Vstane ob 2.15. Pobriše in obrne sire v kleti in sam malo pozajtrkuje. Ob 3.45 sprazni veliki kotel, ga pomije in obriše /.../ Ob 15.30 so pastirji z ovcami pri hramih. Začne se molža. Ob 17.30 se začne novo sirjenje; končano je približno ob 20.30. Spet popari mlečno posodo in orodje z vrelo sirotko. (Križnar 1985: 163)

Poglede na TNP s stališča svojih ved so prispevali tudi zgodovinarji, arheologi in umetnostni zgodovinarji. Tak širok, interdisciplinarni pogled na problematiko dediščine TNP pa je element, ki so ga (re)prezentacije TNP dediščine po našem mnenju v zadnjih desetletjih izgubile. Predvsem pa so v prid strokovnjaškemu žargonu žrtvovale bistveno odliko etnološke/antropološke pripovedi, ki ne govori toliko o rečeh, ampak bolj o ljudeh.

Bolj antropološka pripoved o dediščini je v zadnjem času največkrat omejena na medijske promocije dediščine in njeno popularizacijo. Včasih se zdi, da se strokovnjakom ne spodobi pisati tako, da bi jih razumeli najpomembnejši uporabniki, tj. potencialni obiskovalci, oziroma tako, da jih ne vabijo le na obisk, temveč jih želijo tudi navdušiti za spoznavanje dediščine, ki jim je zaupana v skrb.

V tem pogledu je zanimiv primer Pocarjeve domačije in Planinskega muzeja. Prenovljena Pocarjeva domačija, ki deluje kot informacijsko središče TNP, je leta 2006 prejela diplomo Europa Nostra - nagrado Evropske unije za kulturno dediščino v kategoriji ohranjanja arhitekturne dediščine⁵ za:

⁵ Za nagrado se je leta 2006 potegovalo 110 projektov iz 32 evropskih držav; od teh je bilo nagrajenih 17 (Europa nostra Award 2006).

pretanjeno uporabo tradicionalnih znanj in materialov pri ohranjanju redkega in avtentičnega primera alpske arhitekture iz 18. stoletja ter za ohranjanje etnološke dediščine in s tem povezanih lokalnih možnosti pridobivanja dohodka. (Diploma Evropske unije 2006)

Kako je Pocarjeva domačija omenjena v sedanjem vodniku, smo že omenili. Na spletni strani TNP sicer pokažejo, da vedo, kaj je glavna kvaliteta in privlačnost hiše, vendar odkrito priznajo, da jo bo obiskovalcem lahko posredovala le »zgodba kustosa«. Poleg urnika odprtosti domačije in cen vstopnic je na spletni strani zapisano še:

Muzejsko urejena hiša, ki velja za eno najstarejših domačij v Triglavskem narodnem parku, s svojim videzom, bogato zbirko razstavljenih predmetov in zgodbo kustosa o Pocarjih pričara obiskovalcu sliko življenja v krajih pod Triglavom od daljnih stoletij do danes. V poletnih mesecih je skedenj domačije prireditveni prostor za predstavitve kulturnega ustvarjanja ljudi v parku in njihovih prijateljev. (Pocarjeva domačija b. n. l.)

Na spletnem portalu www.kam.si, nekakšnem vodniku za izlete po Sloveniji, pa domačijo Tomaž Štefe (2014) predstavi bistveno obsežneje in predvsem uporabnikom prijazneje. Iz njegovega podrobnega opisa »hiše« in kamre pa zaznamo povsem drugačno zanimanje za ljudi, ki so na domačiji nekdaj živeli in uporabljali vseh 1400 »starin«, ki jih v njej vidimo še danes:

Glavni bivalni prostor je seveda hiša s krušno pečjo, mizo pod bogkovim kotom (miza je prinesena iz veže), mentergo, majhno zakonsko posteljo in ponkom z orodjem, ki je v hiši samo začasno. Na steni oziroma v steni je „tabernakelj“, kot imenujejo vzdano omarico za shranjevanje dokumentov in dobre kapljice. Nekaj posebnega je keltska odprtina nad tabernakljem, skozi katero je menda po verovanju Keltov duša umrlega lahko odšla v nebesa. Iz hiše se tako kot pri večini slovenskih (starih) hiš pride v kamro, v kateri pa niso bivala brhka dekleta, marveč stari oče, ter eden od sinov. Njegovo posteljo so potem, ko je zrastel enostavno podaljšali (uštukali), tako da ni bilo treba izdelovati povsem nove. Poleg teh dveh postelj je v kamri še skrinja in nenavadno majhna okrogla hodulca. V podolgovatem peharju na skrinji je ohranjena doma izdelana igrača iz lesa z glavo baročnega angela in pomanjšani violini podoben glasbeni instrument. To dokazuje, da umetniško izražanje stanovalcem ni bilo tuje, oziroma da so čutili potrebo po tem. Nekaj posebnega so tudi majhna lesena kopita, po katerih je čevljar lahko izdelal čevlje za otroke, in sicer za obe nogi po istem kopitu. Izjemno zanimiva je velika črna kuhinja s



Oplenova hiša, notranjščina. Foto: Drago Holynski.

trema kurišči in kotlom za pripravo hrane za živino. Na odprtih ognjiščih so kuhali hrano za ljudi, pri čemer so si pomagali s »ciganom« za kotel, s katerim se je dalo jed zelo enostavno odmakniti od ognja, če je bil le-ta premočan. Takoj za vhodom v kuhinjo je kurišče za peč, s katero so ogrevali hišo. Pri tem so morali biti skrajno previdni, da jim premočan ogenj ni ušel v kuhinjo in zažgal saj. Za pokrivanje vhoda v peč so uporabljali železni zareznik. Pod stropom so sušili meso, na glistah pa tudi kaj drugega npr. drva ali šibje za košare. Med množico kuhinjskega orodja in posodja velja omeniti odcejalnik, bodisi v obliki križa, ali v obliki srca, če je bila ljubezen do žene zelo velika. Z njim so iz kotla pobirali in odcejali jedi. (Štefe 2014)

Razlike med navedenimi opisi za obiskovalce TNP, ki so jih pisali strokovnjaki, in laično oz. novinarsko naracijo za iste naslovnike dovolj očitno dajejo prednost slednji. Etnološko/antropološke pripovedi bi morda morale biti še jasnejše »učlovečene« ali antropologizirane.

KAJ BI LAHKO BILA (ALI MORALA BITI) DEDIŠČINA TNP

Seveda tudi ta bolj ali manj živahna ter bolj ali manj ekspertna in strokovnjaška znanja in interpretacije slovenske »alpske«, »planinske«, naravne in še kakšne »hribovske« ali »gorjanske« dediščine tudi vrednostno/ideološko še zdaleč niso poenotene in najbrž tudi nikoli ne bodo. Tudi pri strokovnjakih in znanstvenikih, ki so obsežneje pisali o dediščini, imamo opraviti s konstrukcijami dediščine, ki so že v izhodiščih različno ovrednotene – pač glede na pripadnost tej ali oni znanstveni disciplini, znanstveni paradigmi, šoli ali celo osebnim preferencam, ki ne izvirajo samo iz znanosti, temveč tudi iz identitetno obarvanih opredelitev avtorjev. Značilnih primerov bi našli najbrž skoraj toliko, kolikor je piscev. Navajam dva, ki sta v zbranem gradivu najbolj pritegnila pozornost in še danes za marsikoga predstavljata osnovo ekspertnega diskurza o »naši« dediščini v TNP.

Geograf in kartograf Matjaž Puc, ki je bil v 70. in 80. letih 20. stoletja zaposlen v Zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine, je prostodušno priznal, da že od mladosti »najraje hodi[m] po krasu in njegovih jamah« (Puc 1986: 5), čeprav je pozneje vzljubil tudi izvire, jezera, soteske, gore: »vzljubil sem tudi samo slovensko pokrajino, tako značilno in svoji pestrosti in tako majhno, tako dragoceno« (Puc 1986: 5). V poglavju »Značilna slovenska pokrajina« je zapisal: »Čeprav majhna, je (značilna) slovenska pokrajina kot bogato okrašena preproga, silno pestra in razgibana, resnično prava slika naravnih procesov ter nekdanjega in današnjega človekovega delovanja.« Najpomembnejša se mu je zdela prav razgibanost, pestrost, ki

deželo spomladi, poleti in zgodaj jeseni naredi tako slikovito; ob tem pa še vse njene zgodovinske stavbne prvine, cerkve, gradovi, poseben tip naselij. Tu je seveda vsak moderen poseg zelo nevaren in lahko kvarno vpliva na sliko pokrajine. Naslednje so naše naravne dediščine. Alpske doline so res lepe, toda ne nekaj izjemnega. Vsepovsod po avstrijskih, švicarskih, italijanskih in francoskih Alpah je mogoče najti veliko lepih gora, dolin in jezer. (Puc 1986: 29)

Etnolog Naško Križnar, sicer Gorenjec, je povsem drugačnega mnenja – prepričan je o »alpskem poudarku kulturnega konteksta Slovencev«, vsaj deloma tudi zaradi iskanja arhetipskega središča oz. kozmične gore, tudi pri sodobnem človeku:

Znamenita je »leteča procesija« na Koroškem. Vsak drugi petek po Veliki noči se skupina romarjev v 17 urah (od polnoči do večera) povzpne na štiri svete gore, ki so visoke okoli 1000 m. Pot je dolga okoli 50 km. V verskih manifestacijah v gorah ni težko najti simbolne vsebine. Zato si zdaj oglejmo nekatere manifestacije, vezane na gorski svet Julijskih Alp, ki niso verske narave, pa vendar odražajo mitsko ozadje. V Sloveniji je hoja v gore sinonim za nedeljski izlet. To ni čudno, če vemo, da je najvišja

slovenska gora – Triglav (2864 m) »nacionalna« gora, prava božja pot Slovencev. Njeno podobo najdemo na slovenskem denarju, stilizirano pa tudi v nacionalnem grbu. Važna vloga Triglava v narodni zavesti Slovencev datira iz dobe razsvetljenstva, ki je naredilo Triglav za sedež troglavega poganškega božanstva. Pot na Triglav je nacionalna dolžnost vsakega državljana. S tem v zvezi je tudi začetek slovenske kinematografije, Prvi slovenski igrani film (1932) prikazuje alpinistični vzpon na Triglav, v stilu nemških alpskih filmov. Najbolj banalna slovenska narodna pesem je ‚Na planincih je lušno‘. Opeva lepoto planšarskega življenja. Mesto te pesmi v fondu slovenske folklore odseva alpski poudarek kulturnega konteksta Slovencev. (Križnar 2003)

Navedeni mnenji nas še bolj utrjujeta v prepričanju, da gre pri vseh takšnih opredelitvah in opisih »naše« dediščine vedno za proces njenega ustvarjanja, ki je odvisno od mnogih dejavnikov in izhodišč, s katerih vsak od nas nenehno ustvarja »svojo dediščino« v skladu s prevladujočimi dediščinskimi diskurzi trenutnega časa in svojega (družbenega) okolja. Muzeji, v katerih je dediščina dolgo predvsem predstavljala kulturne prakse, ki jih je (bilo) treba ohraniti pred modernizacijo in izginotjem, pa še vedno pogosto ne razumejo dediščine za prihodnost predvsem kot tradicijo, tj. kot kulturne prakse, ki se poustvarjajo skozi čas, ker (in kadar) so pomembne za razvoj družbe.

Zanimivo je, da so se vsaj nekateri pisci o »planinski« dediščini tega zavedali že zdavnaj. Ko je dolgoletni urednik *Planinskega vestnika* Josip Tominšek⁶ leta 1948 po skoraj 60 letih opisoval svoje prve planinske izkušnje iz leta 1888, je zlasti živo opisal srečanje s pastirjem na planini Korošici tik pod vrhom Ojstrice v Savinjskih Alpah. Na njegovo vprašanje, zakaj rine v gore, če pa bi lahko »*vakance doma prebil na travi v senci*«, je odgovoril:

Ne, ne strpim. Od naše hiše se vidijo blizu snežniki; vabijo me in mikajo, da jih spoznam od blizu. Saj so vendar najponosnejši del slovenske zemlje.« Pastir me je, kakor začuden, strmo pogledal, nekaj pomišljeval in počasi spregovoril: »Tebi se zdijo lepe te strme, bele skale; moje oči pa rajši gledajo dol na vaše zelene travnike, pisana polja, mehkotemne gozde, bliščeče reke, barvasta sela; in vse to je tudi slovensko, kajne?« Tako pač imamo dve dediščini in dve hrepenenji: »Prid⁶ vrh planin, nižave sin!« tako pojemo; pastir pod Ojstrico pa željno zre v milo, živo, obljudeno dolino: »Pridi, Gorenjec, z mrzle planine, vabi Dolenjec v gorke doline!« (Tominšek 1949: 8)

⁶ Literarni zgodovinar in planinec Josip Tominšek (1872–1954) je *Planinski vestnik* urejal med letoma 1908 in 1941 in v njem v številnih člankih pisal o pomenu in ideologiji planinstva. (https://sl.wikipedia.org/wiki/Josip_Tomin%C5%A1ek)

DEDIŠČINA TNP IN SODOBNE MUZEJSKE USMERITVE

Tominškova več kot stoletje stara osebna izkušnja in skoraj sedem desetletij od njegovega opozorila, kako nastajajo »planinske dediščine«, nas pripelje do naslednje pomembne ugotovitve: v TNP imamo na eni strani opraviti z izrazito neenakopravnostjo nosilcev (akterjev) (re)prezentacije dediščine TNP, ki najizraziteje zanemarja prav lokalno skupnost, ki je to dediščino ustvarjala. V tem poglavju želimo pokazati, da je v (re)prezentacijah dediščine TNP velikokrat skoraj povsem odsotno upoštevanje izkušenj, ki so jih dosegle muzeologija in mnoge muzejske (in muzejem sorodne) ustanove v zadnjih desetletjih 20. stoletja, posebej tiste, ki so pojavile šele v novem tisočletju. Pri tem najprej mislim na izkušnje in prakse muzejskih (re)prezentacij, ki so poznane pod imenom »nova muzeologija« – novi muzeji, ekomuzeji, ekonomuzeji, muzeji sosedstva, muzeji človekovega življenja ter različni muzejski centri kot spremenljive, prilagodljive ustanove, centri za dediščino, k razvedrilu usmerjene muzejske ustanove, industrija dediščina, izkušnje številnih tematskih parkov po svetu ter različne integrativne organizacije na področju varstva dediščine (Hudales 2005: 411–413, 2008: 199–201)

Če je, kakor smo omenili, imela dediščina v muzejih (velja seveda tudi za tiste v TNP) dolgo predvsem vlogo predstavljanja kulturnih praks, ki jih je treba ohraniti pred modernizacijo in izginevanjem, pa v zadnjem desetletju dediščino razumemo predvsem kot tradicijo. To so kulturne prakse, ki se poustvarjajo v času, ker so pomembne za razvoj družbe, tudi za njeno prihodnost. V tem kontekstu naloge sodobnega muzeja presegajo ohranjanje in predstavljanje drobcev preteklosti, saj sta izrazito poudarjeni njegova družbena vloga in družbena odgovornost, ki temeljita na spoznanju, da je dediščina pomembna za prihodnost skupnosti in se kaže kot živa tradicija. Glavna vprašanja muzejev in muzejskih zbirk danes – in muzeji, ki govorijo o Triglavskem narodnem parku in v njem seveda niso nobena izjema – so, kakšne naj bodo sodobne muzejske prakse, kako naj muzej deluje družbeno odgovorno (Janes 2007: 134) in kako lahko inovativne muzejske prakse prispevajo k živosti in obnavljanju posameznih tradicij.

Najpomembnejša vprašanja za muzejske eksperte torej niso več v poglobljenem raziskovanju in ohranjanju v muzejih nakopičene dediščine, ki jo kot tako ustvarjajo predvsem oni sami, ampak raziskovanje razmerja med tradicijo in dediščino, nenehno vrednotenje vloge muzejskega strokovnjaka v razmerju z nosilci dediščine v obravnavanih okoljih, raziskovanje vloge muzeja kot gibala razvoja družbe ter raziskovanje muzejskih interpretacij in recepcije sporočil dediščine s strani muzejskih (ne)obiskovalcev.

V tem pogledu bodo morali muzeji in muzejske zbirke opraviti nekaj »domačih nalog«, preden se lotijo temeljite prenove svojih (re)prezentacij dediščine, ki jo varujejo in predstavljajo. A brez raziskav in analiz na tem področju to ne bo mogoče: potrebne so temeljite analize in ocene trenutnih muzejskih praks v Sloveniji in v TNP ter hkratne primerjave s sodobnimi težnjami v svetu. Morda je potrebna kar temeljita in večletna etnografska raziskava nekaj izbranih primerov in sprotna evalvacija vseh načrtovanih in objavljenih ali

kako drugače javno predstavljenih konceptualnih zasnov muzejskih projektov, ki bodo šele postali zgledi novih (dobrih ali slabih) muzejskih praks v Sloveniji.

Primerno bi bilo, da bi bili posebne pozornosti deležni predvsem naslednji muzeološki problemi: dostopnost muzejev v TNP marginalnim skupinam, ustanavljanje morebitnih ekomuzejev ali drugih oblik »novih muzejev« v TNP ali pa v že delujoče muzejske zbirke vnašati elemente ekomuzejev – lokalnosti, ki upošteva vključenost in sodelovanje lokalne (in druge) javnosti pri nastajanju in oblikovanju razstave (praksa soavtorstva), ter posvetiti največjo pozornost doslej skoraj neveljavljeni praksi, tj. sodelovanju med nosilci tradicij na eni in kustosi, konservatorji in muzeji na drugi strani ter seveda upoštevanje najnovejših muzeoloških teorij, najpomembnejših teoretskih nastavkov za prihodnost muzejskega delovanja in dosežke sodobnih muzeoloških trendov (Black 2005; Karp et al. 2007; MacDonald 2007; Knell, MacLeod in Watson 2007; Janson 2009; Mensch in Meijer-Mensch 2011).

Tradicionalno dojetje muzejev kot zbirateljev in varuhov materialne kulture, ki jo ogroža modernizacija, je že leta 1971, od 9. generalne konference ICOM *Muzeji v službi človeka, danes in jutri*, postalo nezadosten argument, ki bi opravičeval obstoj muzejev. Muzeji so se iz varuhov dediščine spremenili v družbene dejavnike, postajajo so-odgovorni za razvoj družbe. Takšna sprememba muzejske paradigme in miselnosti je zahtevala premislek muzejskih praks in načinov delovanja muzeja kot tudi samega koncepta dediščine. Jasno je postalo, da produkcija in ohranjanje dediščine nista več končni namen delovanja muzeja, temveč sta orodje, s pomočjo katerega muzej izvaja in uresničuje svojo družbeno vlogo. Če je bil tradicionalni muzej razumljen kot prostor, namenjen hranjenju in prikazovanju dediščine, potem je sodobni muzej bolj družbeni dejavnik z načrtom delovanja, ki postavlja v ospredje odgovornost muzeja do družbe in njenega razvoja. Njegova naloga je, da se odziva na potrebe prostora in časa, dejavno obravnava družbeno pomembne teme in pri tem v svoje delovanje in predstavitve vključuje čim širši krog družbenih skupin. Vključenost, dostopnost, sodelovanje in odzivnost so štiri temeljna načela, na katerih temelji delovanje sodobnega muzeja (Mensch in Meijer-Mensch 2011). To postavlja muzeje pred vprašanje, kako delovati, da bo muzej viden kot prostor, kjer se ta štiri načela uresničujejo v praksi. Ne gre le za vprašanje govornice razstave in drugih orodij komunikacije, s katerimi v muzeju nagovarjajo obiskovalce; razmisliti je treba o muzejskih praksah vseh, ki ustvarjajo javno podobo muzeja. Prav tako je potreben premislek o tem, s kakšnimi metodami naj muzealiziramo vsebine, kakšno dediščino pri tem ustvarjamo.

Zamisel o muzeju kot generatorju razvoja družbe so prvi začeli izvajati ekomuzeji, ki so v 70. letih 20. stoletja nastopili kot nov tip muzeja, pri nas pa resnejši takšni poskusi sodijo v čas po letu 2000 (Hudales 2006, 2011; Lah 2008; Vidrih Perko 2011). Koncept ekomuzeja temelji na drugačni muzejski praksi, saj ekomuzej ni spremenil le načina komunikacije z javnostjo, temveč se je oprl na povsem drugačen način dela, ki temelji na aktivni soudeležbi in vključenosti lokalne skupnosti v njegovo delovanje. Za ekomuzej je osrednjega pomena sodelovanje akterjev, katerih dediščino predstavlja/razstavlja. Kljub temu pomembnemu miselnemu premiku pa ekomuzej ni prinesel celostne prenove muzeja kot ustanove, saj se

je delovanje večine ekomuzejev zožilo na popredmetenje dediščine in ohranjanje njene »v čas zamrznjene« podobe; tako so zanemarili sodobne družbene procese ter procese nastajanja in obstajanja žive tradicije. Pomemben je še en vidik: razvili so se zlasti na ruralnih območjih, ne pa tudi v urbanem okolju, kjer je delovanje muzejev še naprej temeljilo na muzejskih praksah tradicionalnega muzeja.

V Sloveniji je večji del muzejev ostal trdno vpet v tradicionalne muzejske prakse, kljub številnim spremembam in posodobitvam muzejev v zadnjih dvajsetih letih, kljub razvoju muzejske misli ter poskusom ustanavljanja ekomuzejev. V tem času so močno razvijali svoje izobraževalno poslanstvo in uvajali številne sodobne muzeološke prijeme v načine predstavitev dediščine, niso pa dejavno vključevali najrazličnejših družbenih skupin v ter se, z redkimi izjemami, niso odzivali na aktualna dogajanja v družbi ter tako ostajali večinoma na obrobju kulturnega življenja (Hudales 2008). Zato je še toliko potrebnejši razmislek o tem, kakšne naj bodo muzejske prakse, kako naj bo muzej družbeno odgovoren, posebej pa premisliti, po kakšnih načelih delujejo muzejski strokovnjaki.

Analizo usmeritev sodobnega muzeja - muzeja 21. stoletja, kakor so se kazali v teoriji in praksi muzeologije s konca 20. stoletja in začetka 21. stoletja (npr. Hudales 2008), je treba zdaj že temeljito preveriti in dodati še ugotovitve iz zadnjih nekaj let: o čem muzeji in centri za varovanje in ohranjanje dediščine šele razmišljajo in kako bodo to v naslednjih letih skušali uresničiti v svoji praksi. Po mnenju večine najpomembnejših muzejskih teoretikov in teoretikov v polju kulturnih študij je dinamika novih teženj izjemna. Varovanje dediščine dobiva v zadnjih petih letih mnoge značilnosti, ki jih muzeji in dediščinski centri v prvih letih 21. stoletja še niso slutili niti nakazovali.

Pri analizi oz. ovrednotenju delovanja muzejev in muzejskih zbirk danes in zdaj se zdi zlasti pomembno, koliko in kako so muzeji in zbirke in njihovi snovalci zasledovali načela in interpretacije, ki jih v zadnjem desetletju uveljavlja tip t. i. muzeja upravljanja (*governance museum*), za katerega je značilno, da si ne prizadeva predstavljati in promovirati večnih vrednot, ki naj bi jih obiskovalci našli v muzejskih predmetih, temveč promovira nekakšno novo občutljivost za vprašanja, probleme, vrednote, ki najbolj prizadevajo človeka zdaj, in to v njegovem lokalnem in globalnem prostoru. V takih muzejih so predmeti (in pripovedi o njih) namerno izbrani tako, da postanejo »prenosniki za oblikovanje zavesti«, ki jo oblikujejo v duhu ustvarjanja in sprejemanja omenjene občutljivosti, za katero akterji muzejske naracije upajo, da bodo promovirali in spodbujali delovanje v smeri zaželenih prihodnosti, določenih načinov razmišljanja in zato tudi načinov ukrepanja in delovanja določenega segmenta celotne populacije – ne samo muzejske.

Muzejski akterji – poklicni ali ljubiteljski – lahko take učinke in tak diskurz o dediščini dosežejo ne samo z razstavljanjem, interpretacijo in pripovedovanjem o nekaterih dobro izbranih fizičnih muzejskih artefaktih (teh navsezadnje v muzejskih zbirkah, ki bodo predmet analize, navadno ni posebej veliko), ampak tudi z drugimi načini, ki so še pomembnejši:

- s pripovedovanjem življenjskih zgodb
- s pripovedovanjem zgodb predmetov



Vsebina projekta

V projektu smo si zadali nalogo ovrednotiti in promovirati zbirke kulturne dediščine, ki so jih v preteklosti ustvarili domačini in so posebna kulturna dragocenost krajev v Kanalski dolini, Režji, Nadškkih in Tarskih dolinah na italijanski in v Gornjesavski dolini, na Tolminskem, Kamboškem, Ligu in v Birih na slovenski strani. Med njimi je nekaj lokalnih muzejskih zbirk, večina pa gre za zbirke, ki jih hranijo zbiratelji na svojih domovih. Večina jih je nastala brez kakršnekoli finančne pomoči, le iz zavesti in želje domačinov, da bi pričevanja o krajevni kulturi ohranili pred propadanjem.



V njih so predmeti, fotografije in listine, ki pričajo o gospodarskih dejavnostih, od poljedelstva, živinoraje, gozdnega gospodarstva do prehrane, pridelave, obrti in trgovine, o sezonsstvu in izseljenstvu, o družbenih odnosih in zgodovinskih družini, o šepah družinskega in letnega ciklusa, o vaških praznikih, glasbi, umetnosti, verovanju itd. Skoraj vse zbirke vsebujejo tudi predmete iz 1. in 2. svetovne vojne, saj gre za kraje, ki so bili prizorišče vojnih spopadov. Vsebina zbirk z redkimi upjemami večinoma ni popisana. Sodelujoči na projektu spoštujemo delo zbiralcev in menimo, da je treba te zbirke strokovno obdelati, ovrednotiti in promovirati ter uveljaviti kot neizkoriščen turistični potencial teh krajev, izbrane objekte



pa nameniti za postavitev zbirk in turističnih informacijskih središč (info-točk).



Predmeti, fotografije in listine bodo dokumentirani, fotografirani in skenirani, zbrani bodo podaljšo o njihovi izdelavi in uporabi, zapisana in videodokumentirana bodo pričevanja o predmetih, zbrano bo popovedno izročilo o krajih, kjer se zbirke nahajajo. Izbrane pripovedi bodo transkribirane in dialektološko predstavljene. Presneto in na digitalne nosilce preneseno bo arhivsko avdiovizualno gradivo iz Kanalske doline, Režje, Tarskih in Nadškkih dolin. Zbirke predmetov bodo tako dopolnjene z arhivskimi dokumentarnimi filmskimi in avdio posnetki.

Zbirke bodo umeščene v širši kulturni in zgodovinski kontekst ter predstavljene v knjižnem vodniku, na zloženkah, plakatih, označevalnih tablah, v strokovnem zborniku in na spletni strani.

Skupaj z izbranimi posnetki pogovorov s prebivalci in video zgodbinami predmetov. Tako bo projekt prispeval k poglobljenemu poznavanju kulturnih značilnosti in jezikovne raznolikosti v obsejnih območjih. Sodelovanje pri projektu bo omogočilo boljše medsebojno poznavanje in sodelovanje prebivalcev obsejnih krajev.



Spletna stran projekta Zborzbirk (Zborzbirk 2012–2015).

- s pripovedovanjem zgodb o pokrajini in izkušnjah v njej
- z občutljivostjo, ki jo lahko posredujejo predmeti in zgodbe.

Šele te zgodbe in izkušnje, ki jih vsebujejo tudi razstavljeni predmeti, skupaj ustvarjajo »večne« vrednote (te so seveda lahko le vrednote našega časa in nikakor niso večne in vrednote za vse), ki jih želimo v muzeju posredovati obiskovalcem.

Mnogi muzeji so takšne cilje in vrednote zapisali v svoje »izjave o poslanstvu«, številni so si v zadnjem desetletju tudi prizadevali, da bi jih dosegli, a je takšnih teženj in sploh muzejskih inovacij in novih premislekov še vedno premalo. Zanimivo je, da se je večina presežkov vedno zgodila s projekti, v katerih je prišlo do obnovljenega in živahnega (so) delovanja muzejske in akademske sfere. Ti sta v 18. in 19. stoletju zelo tesno sodelovali, a sta se v 20. stoletju začeli druga od druge oddaljevati. Kako to velja tudi za sodobne slovenske razmere, potrjujejo nekateri zanimivi primeri zasnove ekomuzejev v zadnjih letih (Hudales 2008: 246–254, 2015; Hazler 2011; Vidrih Perko 2014: 256–266), v katerih so

se v lokalne muzejske pobude uspešno vključili sodelavci Filozofske fakultete. Projekti so bili uspešni skoraj do konca – a le dokler je šlo za »črpanje znanja«, ki je potrebno za pripravo ali dokončanje projektne dokumentacije, da bo uspešna na razpisih. Pri konkretnem nastajanju oziroma urejanju muzeja, povezani s »porabo denarja« pa akademsko znanje ni bilo več cenjeno. Tako so obetavni projekti obtičali v slovenskem muzejskem povprečju.

Še en primer kaže, da je treba iskati prihodnost dobrih (re)prezentacij naše kulturne dediščine – tudi dediščine TNP – v sodelovanju muzejev in raziskovalcev. V tem pogledu je odličen primer projekt *ZBORZBIRK. Kulturna dediščina v zbirkah med Alpami in Krasom*. Po tem vzoru so mogoči tudi manj ambiciozni projekti in prizadevanja politike »majhnih korakov«. Projekt je bil uspešno opravljen v okviru čezmejnega sodelovanja med Italijo in Slovenijo iz sredstev Evropskega sklada za regionalni razvoj in nacionalnih sredstev. Vodilni partner je bil Znanstvenoraziskovalni center SAZU, med akademskimi partnerji oz. institucijami pa sta se mu pridružila še Univerza iz Vidma in Inštitut za slovensko kulturo iz Špetra, sodelovali pa so še Goriški muzej iz Nove Gorice, Gornjesavski muzej z Jesenic, lokalni muzeji in (zasebne) zbirke, »ki jih zbiralci hranijo na svojih domovih,« pa še občine Kobarid, Brda in Kanal ob Soči na slovenski strani ter občine Bardo, Tipana in Podbonesec na italijanski strani (Zborzbirk 2012–2015).

S projektnimi nalogami so želeli partnerji bolje »strokovno obdelati, ovrednotiti in promovirati zbirke kulturne dediščine, ki so jih v preteklosti ustvarili domačini« in so že predstavljale »posebno kulturno dragocenost« krajev v Kanalski dolini, Reziji, Nadiških in Terskih dolinah na italijanski ter v Gornjesavski dolini, na Tolminskem, Kambreškem, Ligu in v Brdih na slovenski strani. Gre predvsem za

predmete, fotografije in listine v zbirkah pričajo o načinu življenja prebivalcev teh krajev, tj. o gospodarskih dejavnostih, od poljedelstva in živinoreje do gozdnega gospodarstva, o prehrani, prometu, obrti in trgovini, sezonsstvu in izseljenstvu, družbenih odnosih in zgodovinah družin, šegah družinskega in letnega kroga, vaških praznikih, glasbi, umetnosti, verovanju itd. Skoraj vse zbirke vsebujejo tudi predmete iz 1. in 2. svetovne vojne. (Zborzbirk 2012–2015)

Te so (ponovno oz. bolje) dokumentirali, fotografirali in skenirali, zbrali podatke o njihovi izdelavi in uporabi, zapisali in videodokumentirali pričevanja o predmetih, zbrali pripovedno izročilo o krajih, kjer so zbirke, izbrane pripovedi pa transkribirali in dialektološko predstavili. Vse gradivo je digitalizirano in dostopno na spletnem portalu ZBORZBIRK, pa tudi »na videoposnetkih, v knjižnem vodniku, na zloženkah, plakatih, označevalnih tablah, v strokovnem zborniku in na spletni strani.« Nastala je mreža zbirk, ki je odprta za vključitev novih zbirk in zbiralcev in za njihovo nadaljnjo promocijo.

Najpomembneje je, da je projekt s ponovnim ovrednotenjem, ureditvijo in predstavitvijo zbirk, prispeval k poglobljenemu poznavanju kulturnih značilnosti in jezikovne raznovrstnosti na obmejnem območju, sodelovanje pri projektu pa je spodbujalo tudi medsebojno sodelovanje prebivalcev obmejnih krajev, kakor je bilo zapisano v predlogu projekta: »s prenovo in popravilom objektov za zbirke in za turistične informacijske točke [bo] omogočil izrabo doslej neznanega turističnega potenciala teh krajev ter spodbudil razvoj kulturnega in izobraževalnega turizma« (Zborzbirk 2012–2015),

Tako zasnovano in zdaj že tudi na spletu in v obsežnem natisnjem vodniku (Poljak Istenič 2015) dostopno muzejsko gradivo ponuja radovednim obiskovalcem muzejskih zbirk in krajev znanje in doživljanje lokalne dediščine, ki so jih pri drugih doslej omenjenih zbirkah tako pogrešali. Avtorji spominskih zapisov o večini predmetov to predstavljajo skoz oči tistih, ki so jih uporabljali in z njimi živeli. Zapisi nam omogočajo zaslutiti ne le, kako so ljudje v teh krajih živeli s »svojo materialno kulturo«, ki so si jo udomačili skoz stoletja, temveč je osredinjenost na »človeško stran predmetov« pokazala tudi, kako so »predmeti udomačili človeka« (Hodder 2005).

Sledita zgledna primera upovedovanja in predstavitve dediščine:

Pinja: Darinka Sirk pripoveduje: Miran je radovedno gledal, kako nona tuče (tolče) mleko. Gledal jo je in gledal, potem pa: »Ma kaj delaš, nona?« – »Tučem mleko.« – »Ma je blo poredno?« – »Ne, tučem, da nardim maslo.« Otrok je bil nekaj časa tiho, potem pa: »Ma nona, če mene mama kdaj stuče, ali bom tudi jaz ratal maslo?« (<http://as.parsis.si/zborzbirk/zbirka.a5w?zid=1016>)

Ščebelon: Ponavadi se je orehe hranilo v taki ovalni leseni posodi, da jih miši ne bi pojedle. Eni so ji rekli bagulj, eni ščebelon, eni balon, je bilo več izrazov. Soseba je imela to obešeno pod strop. Za veliko noč je hotela pripraviti gubanco (potico). Ko je začela stresat ven, je namesto orehov iz ščebelona vsula kamenje. Takoj je posumila na svoja prebrisana fanta in jih je poklicala in rekla: »Kdo je naredil to?« Nekaj časa sta bila tiho, potem se oglasi manjši: »Marija, to je prav gvišno kazen božja.« – »Kako kazen božja?« – »Ja, vi ste zmerom rekla, da če kdo naredi kaj slabega, bog kaznuje.« – »Ja, dobro, ma koga je kaznoval?« – »Ja, tata je včeraj preklinjal in je bog pobral ven orehe in je dal noter kamnje.« – »Ma jaz sem tudi nekaj drugega vedno govorila: »Bog vse vidi, bog vse ve, zato delat greha se ne sme. Tudi to sem vedno govorila.« Potem se je oglasil ta velik: »Ma, mama, saj smo šli v štalo, tam je tema, tam bog ni videl, kaj smo naredil.« ([tpt://as.parsis.si/zborzbirk/zbirka.a5w?zid=1016](http://as.parsis.si/zborzbirk/zbirka.a5w?zid=1016))



Pinja in ščebelon.

Oba opisa pokažeta, kako zelo zanimiv in bogat prispevek vnašajo drugi udeleženci, ki se z varovanjem in predstavitvami dediščine ukvarjajo nepoklicno in s pobudami, ki so lahko zelo različne: nekateri so strastni zbiralci in ljubiteljski varuhi materialne in nematerialne kulture preteklosti, nosilci spominov iz svojega okolja, ki zanje predstavljajo dediščino, a so hkrati večinoma tudi njeni dobri poznavalci. Nekateri so pobude za svoj odnos do dediščine ter njenega zbiranja in varovanja našli v različnih sentimentalnih, »neoromantičnih« predstavah o preteklosti. In nazadnje, nekateri so v diskurz o dediščinah TNP vključeni zaradi komercialnih oz. marketinških pobud in dediščino vključujejo v turistično ponudbo v TNP. V vsakem primeru pa lahko elemente, pomembne za razumevanje in sprejemanje dediščine, ter elemente (zlo)rabe dediščine razberemo pri vseh, ki ustvarjajo dediščinski diskurz.

Nekdaj je bilo muzejsko poslanstvo osredinjeno predvsem na produkcijo znanja in posredovanje tega znanja v oblikah neposrednega (po)uč(e)va(nja in privzganja določenih vrednot. Danes je njihovo poslanstvo vse bolj usmerjeno v precej mehkejšo in bolj demokratično promocijo in spodbujanje občutljivosti za določene probleme v zvezi s socialno pravično in harmonično družbo, ki je socialno, rasno, spolno itn. strpna, ima razvite vrednote multikulturalnosti in predvsem opozarja za številna zanemarjena vprašanja, ki se dotikajo ljudi in pokrajine ter razmerij med ljudmi in naravo; ta lahko odgovorijo tako na povsem lokalne kakor tudi globalne probleme.

Projekt Zborzbirk tudi pokaže, da se v muzejskih projektih vse bolj uveljavljajo nekatere značilnosti ekomuzeja kot postmodernega muzeološkega fenomena, zlasti v tistih njegovih potezah, ki zagotavljajo vzdržno uporabo kulturnih in naravnih virov v neposrednem lokalnem okolju. Taka prizadevanja dobijo svojo dodano vrednost v (eko)

muzeoloških intervencijah že samo s tem, da pri obiskovalcih skušajo doseči, da postanejo pozornejši in se zavedajo danosti svojega (naravnega) okolja, svoje preteklosti in lokalnih (kulturnih) dosežkov. Okolje, v katerem deluje ekomuzej, pa v tem pogledu največ pridobi z načrtovanjem novih dejavnosti ekoturizma in kulturnega turizma in s spodbujenim izkoriščanjem lokalnega naravnega in družbenega okolja in lokalne kulture. Ekomuzeji torej predstavljajo predvsem tiste »dragulje« kulturne dediščine, ki so pomembni prebivalec okolja, v katerem ekomuzej deluje. Ker ne nastajajo s strani »zunanjih avtoritet«, je njihova posebnost in dragocenost v tem, da je izbor kulturnih in naravnih vsebin ter elementov kulturne in naravne dediščine, ki jih muzeji vključujejo v turistično ponudbo, predvsem v rokah lokalne skupnosti same.

REFERENCE

- Bizjak, Janez. 2013. Protected areas of Slovenia / Zavarovana območja v Sloveniji. Spletni vir: <http://www.tnp.si/> 1. 9. 2015 (http://www.mop.gov.si/fileadmin/mop.gov.si/pageuploads/publikacije/en/zavarovana_obmocja.pdf)
- Bizjak, Janez. 1985. Predstavitev in opis TNP. V: *Triglavski narodni park: Vodnik*. Ivan Fabjan (ur.), Bled, 1–13.
- Bizjak, Janez. 2013. Zavarovana območja v Sloveniji [Protected Areas of Slovenia]. www.arhiv.mop.gov.si/fileadmin/mop.gov.si/pageuploads/publikacije/.../...
- Black, Graham. 2005. *The Engaging Museum: Developing Museums for Visitor Involvement*. New York: Routledge.
- Cevc Tone, 1985. Ljudsko arhitekturno izročilo. V: *Triglavski narodni park: Vodnik*. Ivan Fabjan (ur.), Bled. Str. 139-146.
- Europa nostra Award, 2006, Spletni vir: <http://www.europanostra.org/heritage-awards/> 1.9. 2015
- Fabjan, Ivan (ur.). 1985: *Triglavski narodni park: Vodnik*. Bled: Triglavski narodni park.
- Hazler, Vito. 2011. Zaščita i prezentacija kulturne baštine u Triglavskom nacionalnom parku, regionalnim parkovima te parkovima prirode u Sloveniji. *Etnološka istraživanja* 15: 35–52.
- Hazler, Vito. 2013. Varovanje dediščine v Triglavskem narodnem parku v razrepu med strokovnimi načeli, zakonodajo in vsakdanjo realnostjo. *Traditiones* 42 (2): 27–48. doi: 10.3986/Traditio2013420202
- Hudales, Jože. 2006. Nova muzeologija, novi muzeji in slovenski (etnološki) muzeji. *Zbornik soboškega muzeja* 8: 411-430.
- Hudales Jože. 2008. *Slovenski muzeji in etnologija: Od kabinetov čudes do muzejev 21. stoletja*. Ljubljana in Velenje: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo in Muzej Velenje.
- Jansen, Marten. 2008. *Future Exhibition No.1: A publication seeking answers for tomorrow questions*. Projektni in razstavni katalog švedske potujoče razstave. New York: E-flux.
- Karp, Ivan (et al., ur.). 2007. *Museum Frictions: Public Cultures/Global Transformations*. Durham, NC: Duke University Press.
- Knell, Simon J., Suzanne MacLeod in Sheila Watson (ur.). 2007. *Museum Revolutions: How Museums Change and are Changed*. London in New York: Routledge.

- Križnar, Naško. 1985a. Etnologija planinskega pašništva: Uvod. V: Ivan Fabjan (ur.), *Triglavski narodni park: Vodnik*. Bled: Triglavski narodni park, 138.
- Križnar, Naško. 1985b. Sirarstvo na ovčjih planinah. V: Ivan Fabjan (ur.), *Triglavski narodni park: Vodnik*. Bled: Triglavski narodni park, 161–169.
- Križnar, Naško. 2003. Kozmični vidiki trentarske planšarske kulture. V: Blaž Komac (ur.), Triglavski narodni park?: Znanstveni in strokovni posvet, Ljubljana, četrtek 13. november 2003. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU (elektronski vir).
- Lah, Ljubo. 2008. Ekomuzeji – oživljanje in varstvo arhitekturne dediščine. *AR* 1: 56–63.
- Lukan Klavžar, Tea. 2011. *Triglavski narodni park in kulturna dediščina*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije: Zbirka vodnikov; 214).
- MacDonald, Sharon. 2007. *A Companion to Museum Studies*. Alden in Oxford: Blackwell Publishing.
- Marten, Jansen. 2008. *Future Exhibition No.1: A Publication Seeking Answers for Tomorrow Questions*. New York: E-flux.
- Mensch, Peter van in Leontine Meijer-van Mensch. 2011. *New Trends in Museology*. Celje: Muzej novejše zgodovine.
- Miklavčič - Brezigar, Inga. 1985. Goveje planine na Tolminskem. V: Ivan Fabjan (ur.), *Triglavski narodni park: Vodnik*. Bled: Triglavski narodni park, 177–181.
- Novak, Anka. 1985. Planšarstvo in pašne planine na gorenjski strani TNP. V: Ivan Fabjan (ur.), *Triglavski narodni park: Vodnik*. Bled, 147–159.
- Perko, Verena. 2014. *Muzeologija in arheologija za javnost: Muzej Krasa*. Ljubljana: Kinetik, Zavod za razvijanje vizualne kulture.
- Poljak Istenič, Saša (ur.). 2015. *Kulturna dediščina med Alpami in Krasom: Vodnik po zbirkah = L'eredita culturale fra Alpi e Carso: Guida alle collezioni*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
- Puc, Matjaž. 1986. *Hodil po zemlji sem naši*. Celje: Mohorjeva družba.
- Smolej, Mojca (ur.). 2006. *Dom Trenta: Informacijsko središče, trentarski muzej*. Žirovnica: Triglavski narodni park.
- Štefe, Tomaž. 2013. Pocarjeva domačija: Velika zakladnica starin. http://www.kam.si/etno_kmetije/pocarjeva_domacija_velika_zakladnica_starin.html
- Tominšek, Josip. 1949. Celjani, Savinječani — turisti nekdanj in zdaj. *Celjski tednik* 1 (9): 8.
- Zborzbirk. 2012–2015. *Zborzbirk: Kulturna dediščina med Alpami in Krasom*. <http://zborzbirk.zrc-sazu.si/sl-si/domov.aspx>

HERITAGES IN MUSEUMS AND MUSEUM COLLECTIONS OF NATIONAL AND REGIONAL PARKS AND PROTECTED AREAS IN SLOVENIA

The author presents the study conducted within the framework of the project titled Triglav National Park (TNP): Heritages, Acteurs - Strategies, Questions, and Solutions. In the study, he focused on how the park's heritage manifests itself, how it is constructed and displayed to existing park stakeholders, and how stakeholders themselves perceive the park's heritage through the specific language of museums and museum collections located in or near the park. In this paper, the author provides a detailed analysis devoted to a selection of typical or interesting interpretations of heritage as presented in publications, on websites and in some of the park's museums or museum collections. A number of other interpretations covered by the study are set aside to be dealt with more comprehensively after the project's completion.

The evaluation demonstrated that, in most cases (with the exception of private, vary varied museum collections), it is an "expert" narrative of the TNP's heritage that prevails in the framework of existing conservation organizations. As far as the institutions and their experts are concerned, the author observes that communication is more or less one-way, with little in the way of responses to the perceptions of the heritage of its potential audience (visitors) or to perceptions that have emerged among the park's past and present residents. Against the backdrop of 21st century museum theory and practice, this expert narrative is founded on a very outdated belief that the mission of museums is to focus primarily on knowledge production and transmission through various forms of learning, including the fostering of specific values.

An important conclusion of the study is that considerable inequality exists among TNP stakeholders, resulting in museum visitors and park inhabitants being relegated to the sidelines as far as heritage representation is concerned. Moreover, it is clear that the experience gained by museology and numerous museum (and museum-related) institutions was almost completely ignored in the 1990s and even more so in the first years of the 21st century. This applies to most of the museums and museum collections in our country.

Today, the mission of museums is increasingly focused on adopting a softer and more democratic museological language about heritage, which is characterised by a lack of effort made to display and promote certain eternal values purportedly found in museum artefacts by the visitors; instead, it promotes "sensibility", a sensitivity to specific issues, problems, and values that have the biggest impact on humans in their local and global environments. The artefacts in these museums are selected deliberately to act as intermediaries and mediums for the creation of a "new" form of consciousness as well as the promotion of specific ways of thinking and acting that can lead to a desired future.

Doc. dr. Jože Hudales, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana, joze.hudales@ff.uni-lj.si